

goriški letnik
zbornik goriškega muzeja
45 (2021)

2021

GORIŠKI LETNIK – Zbornik Goriškega muzeja
ISSN 0350-2929

© **Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica**
Številka 45 (2021)

Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja je z letom 2021 vključen v mednarodno bibliografsko bazo podatkov European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

Glavni uredniki: Andrej Ferletic, dr. Teja Gerbec (Goriški muzej) in
dr. Petra Kolenc (ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa,
Raziskovalna postaja Nova Gorica)

Uredniški odbor: Rok Bavčar, dr. Ines Beguš, Katarina Brešan, dr. Tanja Gomiršek,
dr. Špela Ledinek Lozej, dr. Marko Klavora, dr. Borut Koloini,
dr. Ana Kruh, dr. Neva Makuc, dr. Branko Marušič,
mag. Miha Mlinar, Alessandro Quinzi

Odgovorni urednik: Vladimir Peruničič

Izdal in založil: Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica, zanj Vladimir Peruničič

Prevod in jezikovni pregled izvlečkov v angleški jezik: Urška Žitnik

Prevod iz italijanskega jezika: Janja Zavrtanik

Jezikovni pregled: Anja Mugerli

Oblikovanje in prelom: Grafikart, Turk & Co., d. n. o.

Tisk: Present, d. o. o.

Naklada: 450

Zbornik so sofinancirali: Ministrstvo za kulturo,
Mestna občina Nova Gorica,
Občina Ajdovščina,
Občina Brda,
Občina Kanal ob Soči,
Občina Miren-Kostanjevica,
Občina Renče-Vogrsko,
Občina Sežana.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

Redakcija te številke je bila zaključena 22. 11. 2021.

Vsebina

- 5 **Predgovor k letniku posvečenemu Dragu Svvoljšaku**
- Razprave**
- 11 Peter Turk, Vesna Svetličič
Bronasta sekira z robniki iz Podjesena pri Predgrizah
- 29 Sneža Tecco Hvala, Branko Mušič
Ali je imela naselbina na Mostu na Soči v železni dobi obzidje?
- 53 Biba Teržan
Bronaste vedrice – odraz družbenega prestiža v starejši železni dobi na Mostu na Soči
- 83 Paul Gleirscher
Kahnfibeln vom Typ Villach
- 103 Ida Murgelj
Posamezne najdbe z Gradca nad Kovačevšami
- 115 Boštjan Laharnar
Sv. Pavel nad Planino. Latenski fibuli, prazgodovinsko gradišče in rimsko naselje
- 127 Teja Gerbec
Arheološka dediščina Kanalskega Kolovrata
- 153 Vesna Tratnik
Col v rimski dobi
- 176 Miha Mlinar
Še dve rimski hiši z Mosta na Soči
- 193 Slavko Ciglencečki
Poznoantična semiurbana utrjena naselbina Sv. Pavel nad Vrtovinom – 55 let pozneje
- 215 Polona Bitenc, Timotej Knific
Zgodnjesrednjeveško Gradišče nad Trebenčami
- 249 Janez Dular
Josef Szombathy na Notranjskem in Primorskem
- 269 Sila Motella De Carlo
Impatto umano sulla vegetazione in Friuli (Italia) e Slovenia tra Neolitico ed età romana. Tracce di deforestazione in due territori confinanti
- 297 Peter Štih
Koliko kraljevska je bila oblast kralja Pipina?
Nekaj razmislekov na podlagi njegovega delovanja v Istri in Panoniji
-

-
- 319 **Renato Podbersič**
Med Gorico in Ameriko – ameriški vojaški rabin Nathan A. Barack
- 335 **Petra Svoljšak**
Littoria in Posočje – kaj imata skupnega
- 353 **Lidija Tavčar**
Vesna v časopisnih noticah

Zapiski

- 379 **Silvester Gaberšček**
So bili na Ilirski ulici v Tolminu pokopani Iliri?
- 383 **Tomaž Fabec, Dimitrij Mlekuž Vrhovnik**
Mlin ob reki Aborni v Sovodnjah
- 401 **Branko Marušič**
Sacro egoismo med italijansko-pruskim zavezniškim sporazumom (Berlin, 8. april 1866) in londonskim paktom (26. april 1915).
Ob stoletnici aneksije Slovenskega primorja Italiji (5. januar 1921)
- 413 **Robert Devetak**
Zapisi o gradnji cerkve Sv. Duha na Banjšicah v letih 1824 in 1825,
kot je o njih poročal časopis Soča

V spomin

- 429 **Jernej Mlekuž**
Matej Vranješ: »Po napornem dnevu si človek zasluži, da v miru in z užitkom popije hladno pivo ali dve.«

Arheološke novice

- 435 **Tomaž Fabec**
Novška jama
- 437 **Tomaž Fabec, Manca Vinazza**
Pečina v Malašici (Melešici)

Ocene in recenzije

- 443 **Inga Miklavčič Brezigar**
Jože Kurinčič: Pogovori in zgodbe naše mame

- 449 **Izšlo v 2021**

- 453 **Pregled dogodkov v 2021**

- 459 **Navodila avtorjem**

Razprave

Sneža Tecco Hvala

dr. arheol. znanosti
ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
snezana.tecco-hvala@zrc-sazu.si

Branko Mušič

dr. arheol. znanosti, univ. dipl. geol., doc.
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za Arheologijo
SI-1000 Ljubljana, Zavetiška 5
GEARH, d. o. o.
SI-2000 Maribor, Radvanjska c. 13
branko.music@ff.uni-lj.si

Ali je imela naselbina na Mostu na Soči v železni dobi obzidje?

Izvleček: V letih 2020 in 2021 smo z geofizikalnimi meritvami in arheološko sondo na Mostu na Soči poskušali razjasniti dilemo, ali je imela naselbina v železni dobi kamnito obzidje na vzhodnem delu, kjer poteka rahel greben po pobočju v smeri sever–jug proti Idrijci, ali pa je ta naravnega nastanka, morda kot posledica delovanja Soškega ledenika. Prispevek podaja prve izsledke teh terenskih raziskav, s katerimi je bilo ugotovljeno obzidje in onkraj njega delovno območje iz 6. stol. pr. n. št., verjetno povezano z metalurškimi procesi.

Ključne besede: Most na Soči, železna doba, naselje, obzidje, arheološka izkopavanja, arheološka geofizika.

Did the Settlement in Most na Soči Have a Wall in the Iron Age?

Abstract: In 2020 and 2021 we applied geophysical measurements and an archaeological probe in Most na Soči to solve the dilemma of whether in the Iron Age the settlement had a stone wall on the eastern side where there is a gentle ridge along the slope in the north–south direction towards the Idrijca River. Another possibility is that the ridge was of natural origin, perhaps created by the activity of the Soča glacier. The article presents the first findings of this field research, which has proved the existence of a wall and beyond it a work area from the 6th century BC, most likely associated with metallurgical processes.

Keywords: Most na Soči, Iron Age, settlement, wall, archaeological excavations, archaeological geophysics

Po veliki zaslugi Draga Svoljšaka in ekipe Goriškega muzeja se nam je odstrl pogled v prastaro naselbino nad sotočjem Idrijce in Soče. V dobrem desetletju arheoloških zavarovalnih izkopavanj (1971–1984) ob popotresni pozidavi Mosta na Soči so odkrili ostanke 36 hiš iz železne dobe in 10 stavb iz rimskega časa ter manjše latensko-rimsko grobišče.¹ S temi izkopavanji ob boku starejših odkritij nekropole onkraj Idrijce se je ta kraj vpisal v srednjeevropsko prazgodovinsko arheologijo med najslavnejša najdišča starejše železne dobe, v Posočju pa sploh kot prvo raziskano naselje iz tega časa.

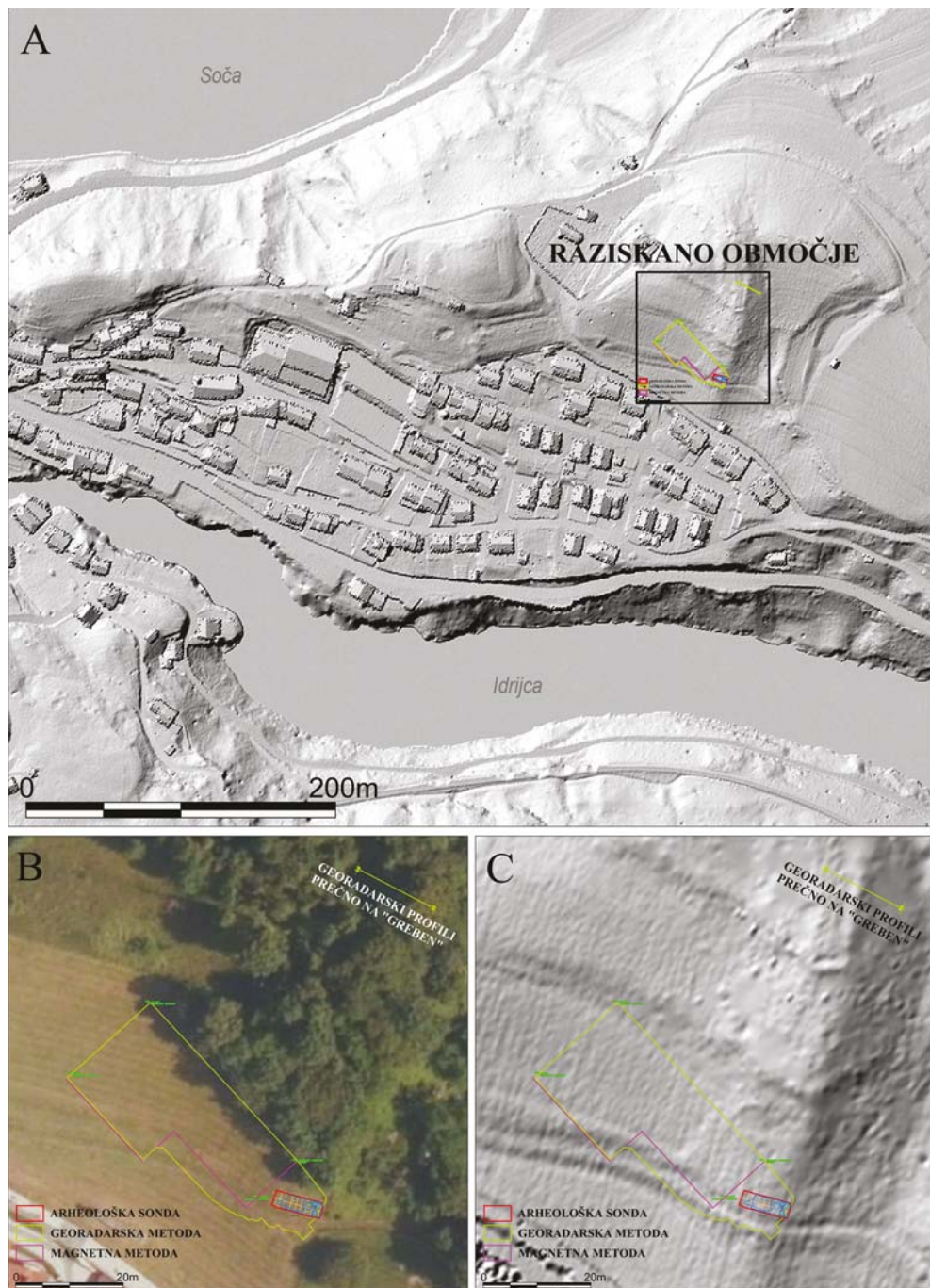
Drago Svoljšak je s poglobljenim razumevanjem stavbnih sestavin in gradbenih postopkov (Svoljšak, Dular 2016) pripomogel k oživitvi podobe »posoške železnodobne hiše«, kot jo je poimenoval (Svoljšak 2018: 171–175). V opremljenosti stavb je prepoznal njihovo različno namembnost, med njimi »lončarjevo delavnico ob obrtni poti« (Svoljšak 2014), ter v enaki usmerjenosti večine stavb, ustaljeni stavbarski doktrini in parcelaciji, združevanju funkcionalno sorodnih objektov, notranjih komunikacijah in odvodnjavanju meteornih voda pa tudi v izraziti ločnici med pokopališkim in stanovanjskim delom videl »zametke urbanizma« (Svoljšak 2001).

Kljub velikemu obsegu naselbinskega areala, ki so ga zajela arheološka izkopavanja (4 ha), je ostala nerazjasnjena dilema, ali je strateška lega v obroču rečnih korit Soče, Idrijce in Bače skupaj s hribovitim zaledjem zagotavljala železnodobni naselbini zadostno varnost ali pa je imela morda vsaj na vzhodni, dostopnejši strani tudi obzidje. Svoljšak je menil, da ob naravni zaščiti ni imela potrebe po posebej grajenih obrambnih zidovih, ter ponudil mikavno hipotezo o »obrambnem sistemu«, v katerega je vključil utrjene točke na pristopih v porečje Soče, ki so nadzirale glavne prometne žile na tem območju in tako varovale tudi posoško železnodobno središče na Mostu na Soči (Svoljšak 1986; Svoljšak 2001: 131). Njegova zamisel je v arheoloških krogih našla svoj odmev (Gabrovec 1999: 182–183; Mlinar 2018).

Te strateške točke – Ravelnik pri Bovcu na severu, Der in Sv. Volar pri Robiču na severozahodu, Koritnica na vzhodu, Sv. Katarina nad Solkanom na jugu – je pred več kot stoletjem omenil tržaški raziskovalec Carlo Marchesetti v svojem delu o kaštelirjih v zaledju severnega Jadrana, ki jih je opisal kot naselja, obdana z enim ali več kamnitimi nasipi (Marchesetti 1903: 88–91, 115). Mednje je uvrstil tudi Most na Soči (S. Lucia), kjer je poleg obodnega obzidja predvideval še notranji zid, kar naj bi dokazovale groblje kamenja, ki se vlečejo proti vrhu vzpetine (Marchesetti 1893: 316–317).

Morda je imel Marchesetti v mislih greben, ki rahlo izstopa v oblikovanosti površja in se z najvišje vzpetine (kuka) spušča na vzhodnem delu pobočja v

¹ O teh raziskavah je podan izčrpen seznam objav po zvrsteh in kronološkem vrstnem redu v monografski publikaciji (Svoljšak, Dular 2016: 37–40).

Slika 1: Most na Soči. Raziskana območja z georadarsko in magnetno metodo ter arheološka sonda v letu 2021 (osnova: lidarski in aerofotografski posnetek, *Atlas okolja* © ARSO).

smeri sever–jug proti Idrijci; večidel je poraščen z drevjem in goščavjem, a ga jasno razkrivajo posnetki zračnega laserskega skeniranja površja – lidar (*sl. 1*; prim. Dular, Tecco Hvala 2018: 11–13, *sl. 3*). Ob tem se postavlja vprašanje, ali je delo človeških rok ali pa je naraven in ga je morda izoblikoval Soški ledenik, čigar obseg in dinamika prav tako še nista docela razjasnjena (Šifrer 1983; Ba-vec *et al.* 2004; Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020).

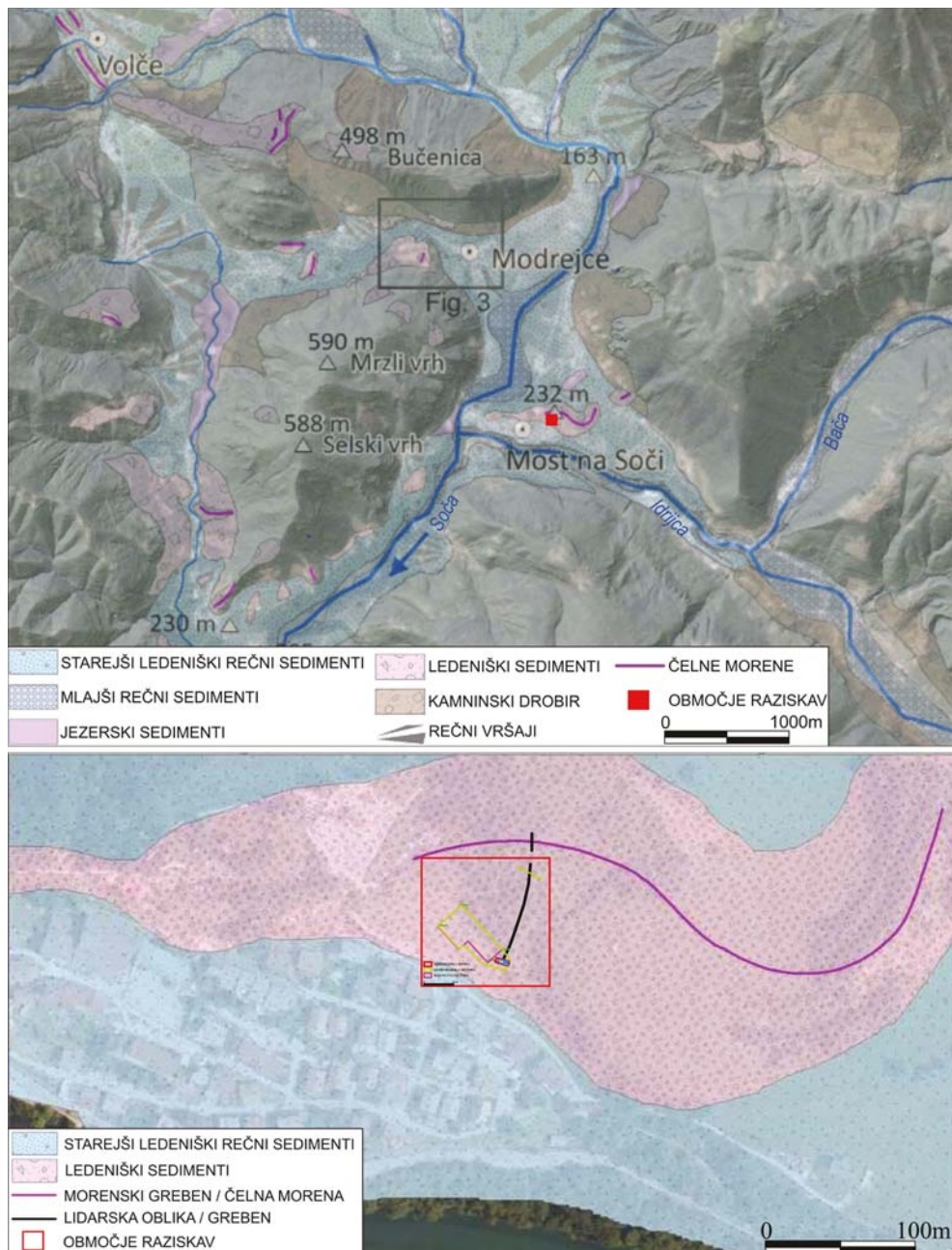
Da bi razblinili dvom o obzidju, smo v letih 2020 in 2021 na tem delu izvedli geofizikalne meritve in arheološko testno sondo (*sl. 1*). V prispevku podajamo prve izsledke, ker analize in obdelava gradiva še niso povsem zaključene.²

Pregled dosedanjih raziskav kvartarnih sedimentov na obravnavanem območju

Ledeniške geomorfne oblike in nepredelani ledeniški sedimenti so redko ohranjeni na območjih nekdanjih ledeniških čel, kar še posebej velja za Posočje, za katero so bile podane različne interpretacije obsega nekdanjega Soškega ledenika. Pretekle študije namreč niso uspele ugotoviti, ali je ena ali morda več poledenitev segalo tako daleč po Posočju, da je doseglo Most na Soči. Najnovejši izsledki izhajajo iz geomorfološkega kartiranja in sedimentoloških analiz, ki so omogočile rekonstrukcijo evolucije tega območja glede na zaporedja kvartarnih sedimentov zaradi napredovanja ledenikov in pobočne dinamike (Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020). V povezavi z ledeniško dinamiko se je sedimentacijsko okolje razvilo iz ledeniško rečnega in ledeniško jezerskega v ledeniškega, ki mu je sledilo odlaganje pobočnega materiala. Bočne morene so ohranjene na višjih legah, medtem ko je stopničasto pobočje vrezano v starejše ledeniške, ledeniško rečne in ledeniško jezerske sprijete sedimente (*sl. 2*: prirejeno po Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020). Iz podrobnih raziskav dobro ohranjenih sekvenc kvartarnih sedimentov v dolini Modrejce, nekoliko severneje od Mosta na Soči, izhaja pomembna ugotovitev, da je sedimentacijsko zaporedje odloženo med dvema različnima napredovalnima fazama. Iz rezultatov te študije izhaja, da je Soški ledenik v poznejšem delu kvartarja dvakrat segal do območja Mosta na Soči. Zaporedje sedimentov se je odlagalo v dveh različnih poledenitvenih obdobjih, ki sta interpretirani kot poledenitev v zadnjem poledenitvenem višku in v enem izmed prejšnjih (Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020). Faze napredovanja in umikanja ledenika na tem območju je na podlagi geomorfoloških in sedimentoloških zapisov predlagal že Šifrer (1965).

Če se osredotočimo na geomorfološke posebnosti območja arheoloških raziskav v letu 2021, moramo uvodoma opozoriti na pozitivno lidarsko obli-

² V specialistično analizo so bili predani živalski ostanki, vzorci oglja in kosti za radiokarbonsko datacijo, kovinski predmeti pa v analizo kemijske sestave zlitin.

Slika 2: Porazdelitev kvartarnih usedlin na območju Tolmina in Mosta na Soči (posodobljeno po Šifrerju 1965 in Buserju 1987) z označenim območjem arheoloških raziskav v letu 2021 (zgoraj) in izrez iz iste karte (spodaj). Območje arheoloških raziskav je na ledeniških sedimentih z morenskim grebenom, ki so bili odloženi na terasi iz starejših ledeniških rečnih usedlin (prirejeno po Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020: sl. 2).

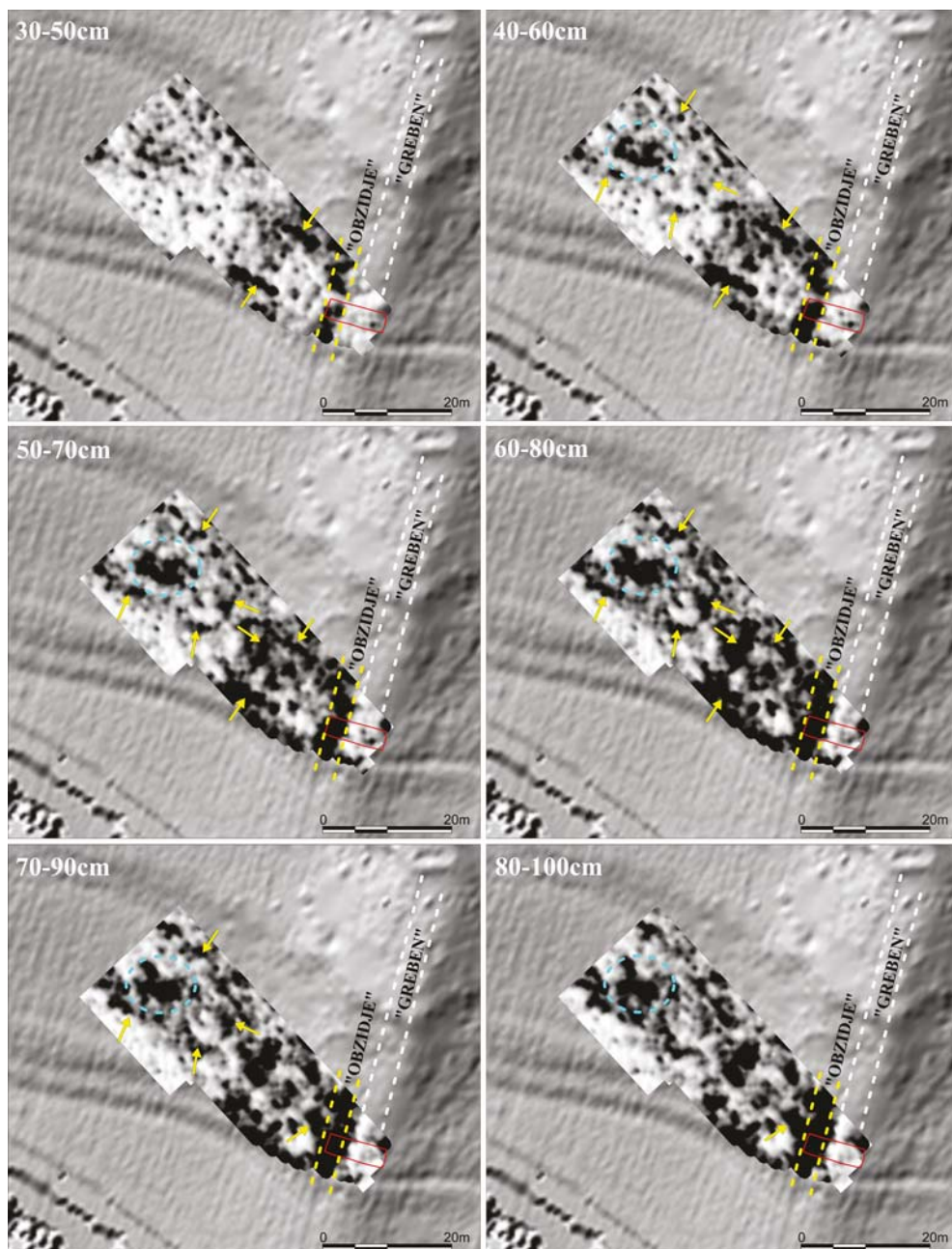
ko, ki poteka približno v smeri sever–jug, kar pomeni, da je skoraj pravokotna na smer morenskega grebena (*sl. 2* spodaj: lidarska oblika/greben). Te usmeritve samo z naravnimi procesi pri odlaganju ledeniških sedimentov ne moremo pojasniti, zato predpostavljamo njen antropogeni nastanek. Z arheološkim izkopom se je izkazalo, da je na mestu pozitivne lidarske oblike oziroma majhnega grebena slabo sortirano muljasto podprto material s slabo do srednje zaobljenimi prodniki velikosti od nekaj mm do 30 cm in drobnim gruščem. Ponekod je nakazana plastovitost, ki jo pripisujemo slojem nasipavanja in/ali zaporedjem koluvialnega nanosa iz smeri višje ležečih nesprijetih ledeniških sedimentov, vendar brez vidnih značilnosti ledeniških rečnih sedimentov, kot sta prevladujoča zrnsko podprta imbrikacija in jasno izražena plastovitost. Od njega se po litološki sestavi in velikosti kamnov razlikuje masivna kamnita zgradba na zahodni strani sonde. V njej močno prevladujejo kosi apnenčevih različkov, lapornatega apnenca, sivega laporja, apnenca z rožencem, v manjši meri pa so zastopani klasti apnenčeve breče.

Geofizikalne raziskave leta 2021

Arheološka geofizika združuje številne geofizikalne metode za neinvazivne terenske preglede z namenom oceniti arheološki potencial na že znanih ali domnevnih arheoloških najdiščih (glej npr. Mušič 1999). Med geofizikalnimi metodami, ki se danes pogosto uporabljajo na arheoloških najdiščih, sta georadarska in magnetna metoda; uporabili smo ju tudi na območju domnevnih ostankov prazgodovinskega obzidja in v njegovi neposredni okolici. Poleg številnih arheoloških podatkov, ki razkrivajo prostorski in časovni obseg poselitve Mosta na Soči v prazgodovini, smo pri načrtovanju geofizikalnih in kasneje arheoloških raziskav upoštevali tudi lidarske podatke (*sl. 1*), ki kažejo izstopajočo topografsko obliko oziroma greben, usmerjen približno sever–jug in prečno na morenski greben (*sl. 2*), njegovega nastanka pa ne moremo razložiti z naravnimi procesi v obdobju zadnje poledenitve. Iz tega izhaja predpostavka, da gre morda za antropogeno tvorbo v funkciji varovanja prazgodovinskega naselja.

Meritve z georadarsko metodo

Georadarska metoda temelji na oddajanju visokofrekvenčnih elektromagnetnih valov preko oddajne antene (*transmitter*), usmerjene v tla, ter zapisu časov in amplitud povratnih valov, ki jih registriramo s sprejemno anteno. Ko elektromagnetni val doseže elektromagnetno mejo, se del energije odbije proti površju in registrira s sprejemno anteno, del pa nadaljuje širjenje skozi medij do naslednje elektromagnetne meje (Jol 1995). Meritve na površini 880 m² in štirih profilov dolžine 17 m prečno na greben (*sl. 1–4*) smo izvedli s 400 MHz

Slika 3: Horizontalni režnji georadarskih odbojev za izbrane globinske intervale. Z rumenima črkanima linijama je označena smer »obzidja«. Rumene puščice kažejo na usmerjene georadarske odboje, ki so podobno izstopajoči kot na mestu »obzidja« in jih ne moremo enoznačno razložiti kot učinek geološke podlage in/ali površinskih oblik. Z modro krožnico je označeno območje izrazitih georadarskih odbojev, ki sovпада z močnimi magnetnimi anomalijami.

georadarsko anteno, ki je v danih okoliščinah ob dobri ločljivosti omogočila globinski doseg približno 2,5 m. S premikanjem antene vzdolž profila se zgradi zvezni zapis georadarskih odbojev (sl. 4). Ob približnem poznavanju dielektričnosti in s tem hitrosti širjenja valovanja v preiskovanem mediju lahko podamo tudi dokaj natančne globine arheoloških ostankov, ki radarske odboje povzročijo (glej npr. Jol 1995).

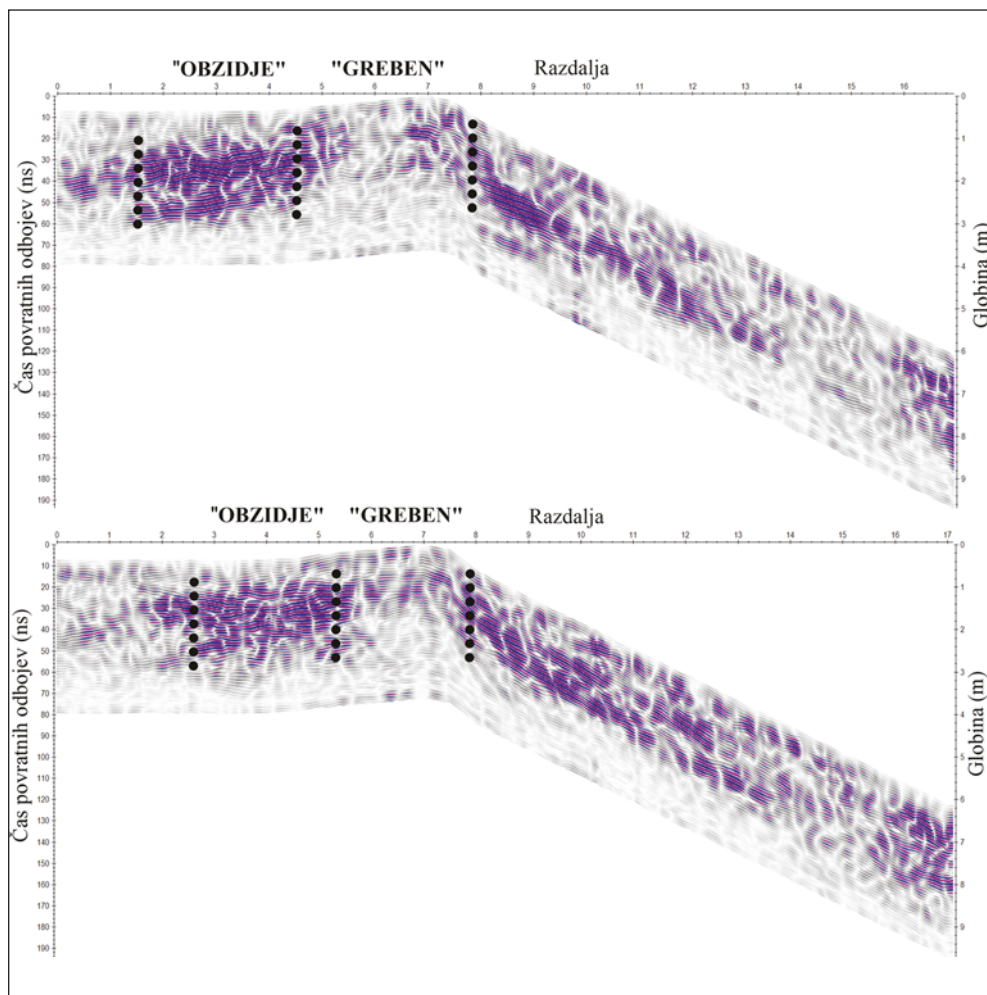
Najbolj razširjen način prikazovanja rezultatov georadarskih meritev so časovni režnji serije vzporednih in praviloma enako oddaljenih georadarskih profilov. Rezultat časovnih režnjev je diagram enakih amplitud odbojev v istem časovnem območju povratnih valov. V arheološki praksi to pomeni serijo tlorisnih prikazov georadarskih odbojev za izbrani globinski interval (sl. 3).

Osnovni cilj georadarske raziskave je bil preveriti obstoj kamnite konstrukcije obzidja pod grebenom, jasno vidnem na lidarskem posnetku (sl. 1). Z meritvami smo zajeli večjo površino zahodno od grebena, na domnevno notranjem delu prazgodovinske naselbine zaradi morebitnih prazgodovinskih naselbinskih ostankov. Glede na izpovedne rezultate georadarske metode o verjetnosti obstoja kamnite konstrukcije obzidja (sl. 3) smo nekoliko višje izvedli še meritve vzdolž štirih vzporednih profilov prečno na greben in dobili identične rezultate (sl. 4). Rezultati so bili v obeh primerih presenetljivi v tem, da se območje izrazitih georadarskih odbojev na mestu domnevne kamnite konstrukcije nahaja nekoliko zahodneje od osi grebena. Vzdolž pasu grebena pa gre za skoraj popolno odsotnost georadarskih odbojev, kar pomeni razmeroma homogeno sestavo drobnozrnatega materiala brez večjih kamninskih kosov. Izkopavanja so pokazala, da gre na tem mestu za material, nanesen z gravitacijskim transportom z višjih delov (koluvij) in/ali antropogeno nasutje.

Na območju zahodno od obzidja je bilo z georadarsko metodo izmerjenih še razmeroma veliko usmerjenih georadarskih odbojev, ki jih ne moremo enoznačno razložiti z odzivom geološke podlage in/ali površinskih oblik (nagli pregibi terena), zato jih izdvajamo kot morebitne arheološke naselbinske ostanke (sl. 3: rumene puščice). Ob tem je treba poudariti, da te usmerjene georadarske anomalije odstopajo od podobno usmerjenih magnetnih anomalij, le-te pa nedvomno predstavljajo učinek oblikovanosti površja (sl. 5: zelene puščice). Posebej izdvajamo tudi območje izrazitih georadarskih odbojev (sl. 3: modra krožnica) na mestu močnih magnetnih anomalij, ki lahko predstavljajo arheološke ostanke žgane gline ali zelo korodirane večje železne predmete (sl. 5: modra krožnica).

Meritve z magnetno metodo

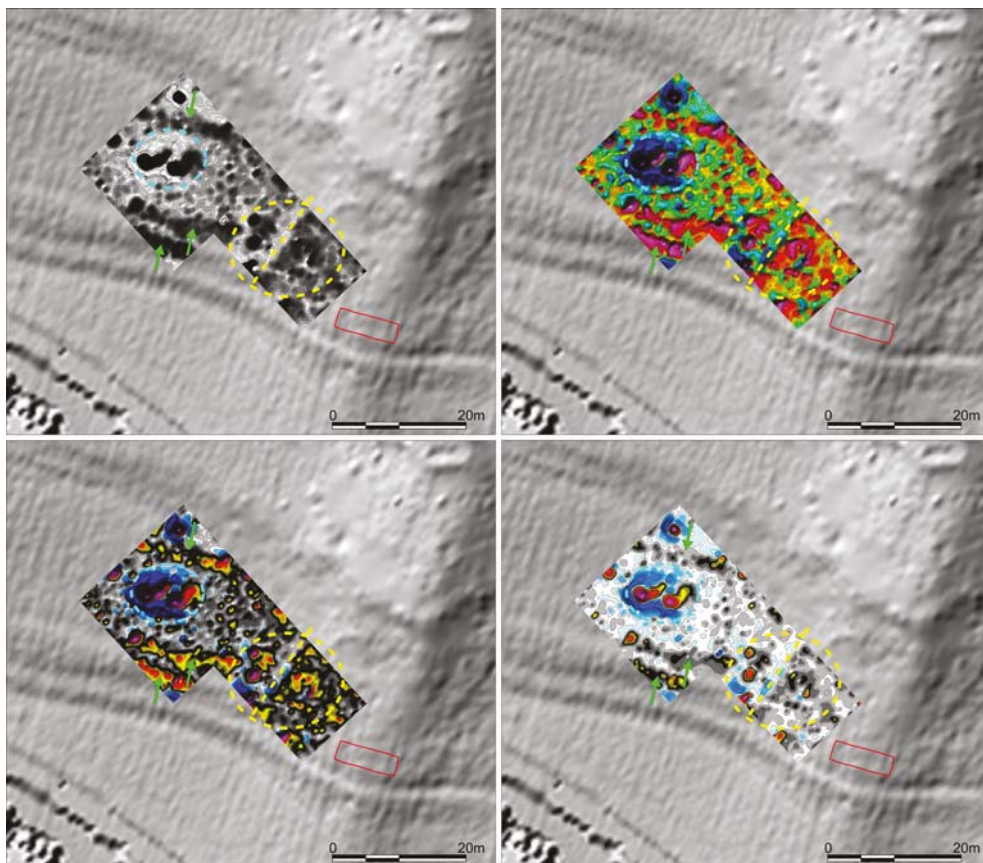
Magnetna metoda je pasivna metoda, ker z magnetometri merimo lokalne spremembe v Zemljinem magnetnem polju, ki so posledica sprememb v magnetni susceptibilnosti materialov pod površjem. Arheološke ostanke zato

Slika 4: Izbrana topografsko korigirana georadarska profila prečno na »greben« (za položaj glej sl. 1). Na mestu »grebena« ni izrazitejših georadarskih odbojev, so pa neposredno ob njegovem zahodnem robu, kar razlagamo kot odziv kamninskega materiala v »obzidju«.

prepoznavamo na podlagi njihove drugačne magnetne susceptibilnosti od neposredne okolice (glej npr. Mušič 1999). Meritve smo izvajali na način vertikalnega gradienta totalnega magnetnega polja na površini 700 m² (sl. 1, 2 in 5). Gradientni način deluje kot filter nizkih frekvenc, ker zelo poudari šibke magnetne anomalije objektov na majhnih globinah in odpravi dolgovalovne anomalije, ki so posledica geološkega ozadja. Razdalja med magnetnimi profili je bila 0,5 m, odčitki gostote magnetnega polja pa si v smeri profilov sledijo v razdalji 15 cm.

Rezultati magnetne metode (sl. 5) kažejo usmerjene magnetne anomalije, ki pa so v največji meri posledica oblikovanosti površja, kot so nagli pregibi v terenu (sl. 5: zelene puščice). Na podlagi magnetnih anomalij na mestu, kjer so bili z georadarsko metodo ugotovljeni usmerjeni odboji, sklepamo, da gre v obeh primerih za odziv naselbinskih ostankov (sl. 5: rumena krožnica). Izstopajoče je območje dveh močnih magnetnih anomalij na severozahodnem delu raziskane površine (sl. 5: modra krožnica). Glede na velikost horizontalnega preseka magnetnih anomalij so vrednosti najmočnejših gradientov magnetnega polja (130 oz. 240 nT/m) v bistvu relativno nizke in ne moremo izključiti

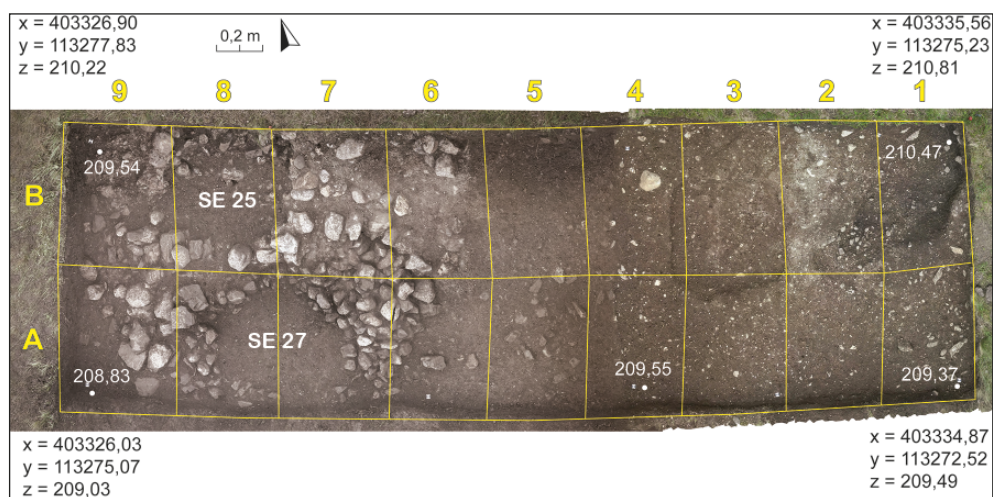
Slika 5: Rezultati magnetnih meritev na gradientni način. Vsi prikazi so narejeni z izenačevanjem histogramov sivih tonov oz. barvnih odtenkov. Modra krožnica označuje območje močnih magnetnih anomalij, ki lahko predstavljajo magnetni učinek arheoloških ostankov iz žgane gline ali zelo korodiranih večjih železnih predmetov. Z rumeno krožnico je označeno območje morebitnih naselbinskih nastankov na istem mestu, kjer so bili ugotovljeni tudi usmerjeni georadarski odboji (prim. sl. 3). Rumena linija znotraj tega območja označuje magnetno anomalijo prečno na pobočje. Zelene puščice kažejo na usmerjene magnetne anomalije, ki so posledica naglih pregibov terena.

možnosti, da gre za arheološke ostanke iz žgane gline, čeprav se zdi verjetneje, da gre za močno korodirane kose železa.

Arheološko sondiranje leta 2021

Arheološko sondo v velikosti 9×3 m smo umestili na teme grebena na vzhodni rob območja meritev z georadarsko metodo (sl. 3: rdeči pravokotnik). Tako smo med drugim lahko preverili, v kolikšni meri se slika, pridobljena z geofizikalnimi meritvami, ujema z arheološko. Greben z naklonom okoli 17 stopinj v smeri sever–jug je na tem delu širok dobrih 10 m in zlagoma prehaja v terase zahodno od njega, po katerih se spušča travnato pobočje do ceste ob robu današnjega naselja (sl. 1).

Območje izkopa smo razdelili v $1 \times 1,5$ m velike kvadrante (poslej kv.) za beleženje najdb (sl. 6). Po odstranitvi travnate ruše (SE 1) in zemljene humusne plasti (SE 2), v kateri so bili razpršeni drobcji prazgodovinske lončenine in predvsem črepinje novodobnega posodja ter opeke pa tudi železna žeblija in kositrni križec, se je v vzhodnem delu izkopa (kv. A1–B2) na globini približno 30 cm pod površjem pokazala črnikasta lisa z nekaj večjimi kamni (SE 3). V osrednjem delu sonde (kv. A2–B6) je bila plast bolj peščena z drobnim gruščem in prodniki (SE 8), zahodni del (kv. 6A–9B) pa je zavzemala gmota kamenja (SE 7), ki so jo dobro zaznale tudi meritve z georadarjem (prim. sl. 3). V tej kamniti groblji sta se jasno nakazovala dva okrogla vkopa (sl. 6: SE 25 in 27); na lidarskem posnetku so manjše jame vidne tudi na drugih mestih na tem grebenu in ob njem (sl. 1: C) in so morebiti v kaki povezavi z vojaškimi posegi v prvi svetovni vojni.

Slika 6: Pogled na arheološko sondo od zgoraj z mrežo kvadrantov $1 \times 1,5$ m (foto: Davor Pečar).

V črnkasti plasti na vzhodnem delu sonde (SE 3) je ležalo nekaj večjih kamnov (sl. 7), v njej je bilo precej drobcev oglja in kostnih ostankov drobnice, nekaj tudi prašičjih in govejih, ter rogovine. Nekateri kostni ostanki so bili močno prežgani (svetlo sive ali bele barve), kar priča o prisotnosti ognja na tem območju, ki je dosegel temperaturo višjo od 500 °C. Poleg tega so bili najdeni koščki bronca, lončene črepinje, drobcu taline in kosi žlindre (sl. 11 in 12).

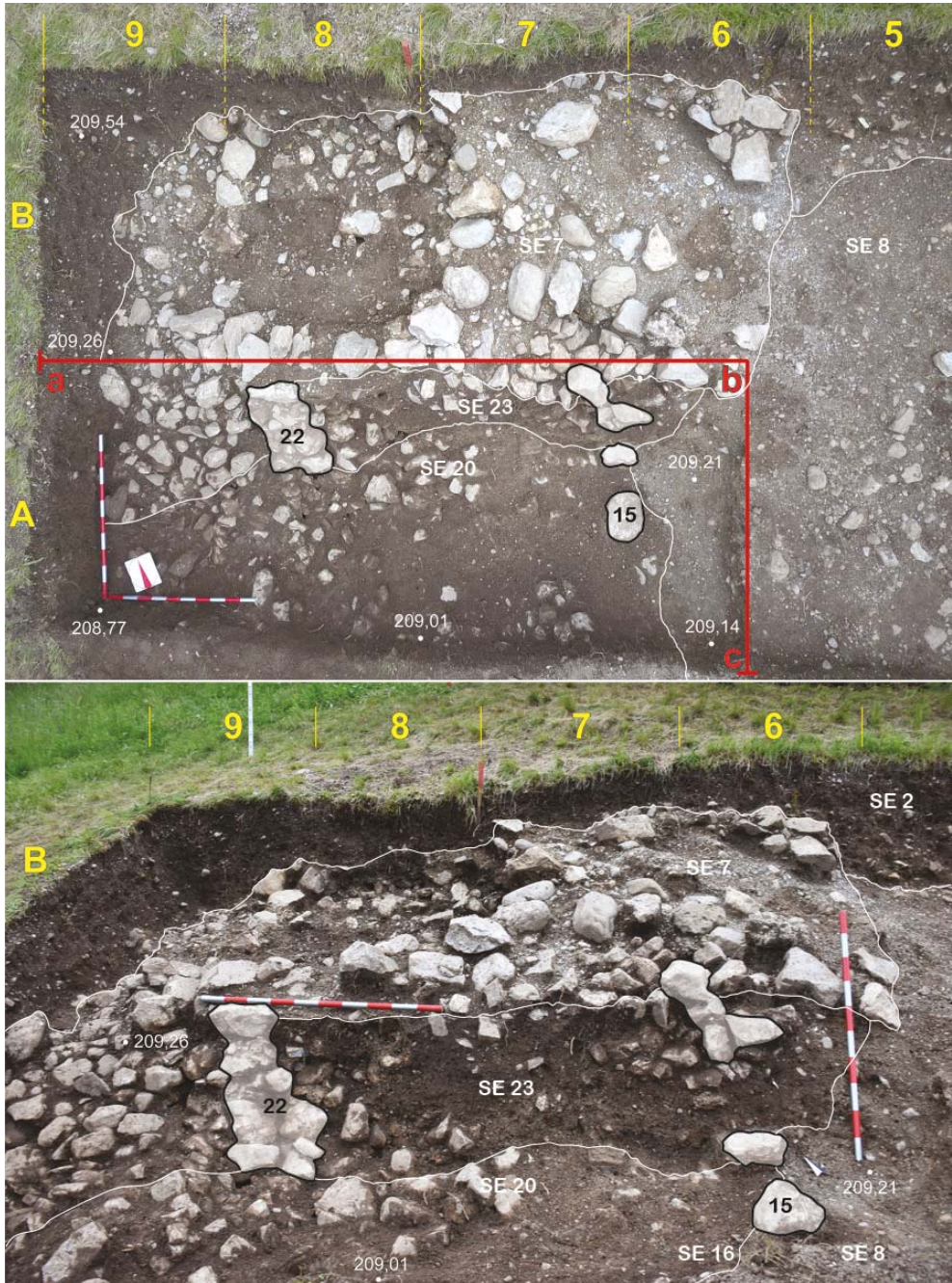
Slika 7: Pogled na vzhodni del sonde s severa z oznakami kvadrantov (zgoraj) in pogled na vzhodni profil sonde z zahoda z označenimi stratigrafskimi enotami (spodaj) (foto: Davor Pečar).

Ta kulturna plast je bila ob vzhodnem profilu sonde debela od 20 do 40 cm in je ležala na trdem ter zaradi intenzivnejše ali pogoste prisotnosti ognja ponekod poapnelem konglomeratu (SE 10), s to podlago se je sprijelo tudi nekaj oglja in koščic. Zapolnjevala je kotanji, plitvejšo na severnem delu in malce globljo v jugovzhodnem vogalu, v kateri je bila med drugim najdena koščica domačega psa. Proti zahodu se je ta plast deloma razvlekla čez dokaj enovit drobnozrnat nasip (SE 8).

Ker v osrednjem delu sonde v nasipu iz slabo sortiranega, muljasto podprtega materiala s slabo do srednje zaobljenimi prodniki in drobnim gruščem (SE 8) ni bilo prav nobenih kulturnih ostankov, smo sklepali, da bi lahko šlo za ledeniški rečni sediment, vendar sestava materiala ne kaže na tovrstne sedimente (ustno sporočilo Petre Jamšek Rupnik). Najprej se je zdelo, da bi tudi raznovrsten kamninski material v zahodnem delu sonde (*sl.* 6 in 8) – sestavljen pretežno iz rahlo naloženih apnencev bolj ali manj zaobljenih oblik s kakšnim ploščatim laporjem ali lapornatim apnencem vmes (*sl.* 8: SE 7) – lahko bil morenski nanos (prim. Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020: *sl.* 6). A je to domnevo kaj kmalu razblinilo nadaljnje poglobljanje v kamnito grobljo, ki je jasno pokazalo mejo vkopa v drobnozrnat nasip (SE 8), ob katerem so bili v dokaj ravni liniji razvrščeni večji kamni (*sl.* 8–10). Da gre za delo človeških rok, je bilo mogoče slutiti po naloženih kamnih 70 cm na visoko in dober meter od zahodnega roba sonde, ki jih lahko razlagamo kot zahodno fronto obzidja (*sl.* 8: SE 22). V zgornjem delu je vmesni prostor zapolnjevala zemlja z manjšim kamenjem (SE 23), pod njo pa je bilo kamnov čedalje več in tudi vse večji so bili (SE 20).

S sledenjem vkopu v drobnozrnatem nasipu smo naleteli na vzhodno fronto obzidja (SE 15), zgrajeno iz bolj ploščatih kosov apnenca brez veziva (*sl.* 9 zgoraj), ki se je nehala 80 cm pred južnim robom sonde z meter visokim stolpičem zloženih kamnov, kar je dajalo vtis nekakšnega vhoda. Da na tem mestu ni bilo nikakršnega vhoda, je pokazal vmesni profil na liniji b–c (*sl.* 9 spodaj), kjer v enovitem drobnozrnatem nasipu (SE 8) ni videti nobenega preboja, pa tudi nobene hodne površine ni bilo zaznati, saj se je vzhodna fronta kamnov globlje neprekinjeno nadaljevala v južni profil. V vrhnjem delu je bila poškodovana in kamni so bili iz nje iztrgani verjetno z recentnim, severnejšim okroglim vkopom (prim. *sl.* 6: SE 25). Presledek v južnem delu te fronte pa bi si lahko razlagali kot poškodbo, ki je nastala z južnejšim recentnim okroglim vkopom (SE 27). Grajena je bila na enak način kot drenažni zidovi pri železnodobnih hišah v tukajšnjem naselju (prim. Svoljšak, Dular 2016: *sl.* 24–26, 67–70, 103–105 *idr.*).

Ker se je z odstranjevanjem kamnite groblje v smeri proti severnemu profilu sonde pokazala vzporedno z vzhodno fronto še ena linija kamnov (SE 17,

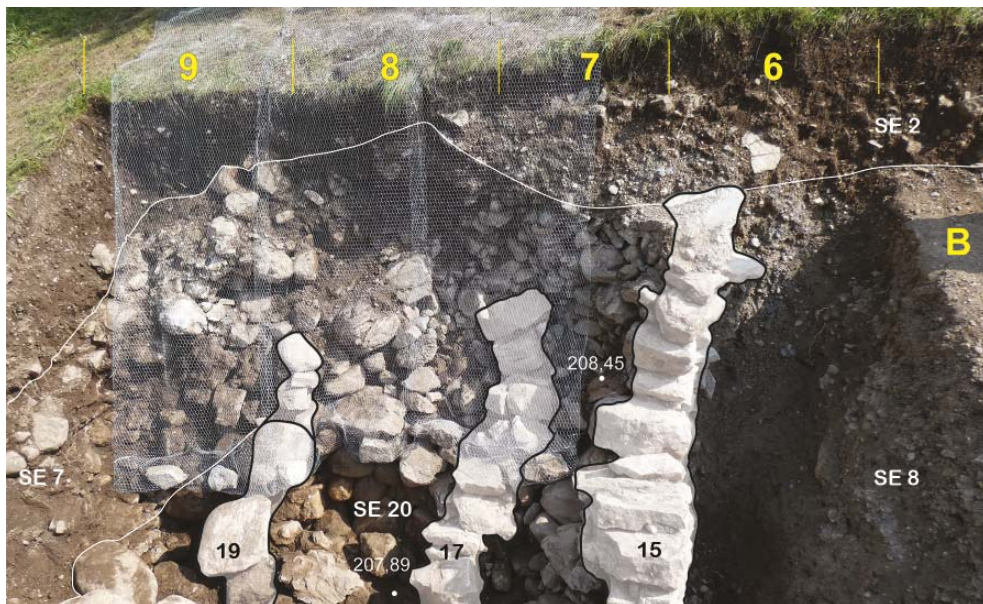

Slika 8: Pogled na zahodni del sonde od zgoraj z označenima linijama profilov a–b in b–c (zgoraj) in pogled na vmesni profil a–b v zahodnem delu sonde z oznakami kvadrantov in stratigrafskih enot (spodaj) (foto: Davor Pečar).

Slika 9: Pogled na zahodni del sonde z jugovzhoda z označeno linijo profila b–c (zgoraj) in pogled na južni profil v zahodnem delu sonde z oznakami kvadrantov in stratigrafskih enot (spodaj) (foto: Davor Pečar).

sl. 9 spodaj in sl. 10), se nam je utrnula misel, da bi morda lahko šlo za kamnite temelje hiše ob drenažnem zidu, kar je značilnost in posebnost posoškega stavbarstva (Svoljšak 2018: 171–173, sl. 8). Vendar so bili temeljni kamni pri železnodobnih hišah v tej naselbini postavljeni zgolj v eni legi in s skrbno poravnano zgornjo ploskvijo, prav tako poravnana so bila tla v notranjosti, česar

Slika 10: Pogled na severni profil v zahodnem delu sonde z oznakami kvadrantov in stratigrafskih enot (foto: Davor Pečar).

pa v sondi nismo zasledili. V tem delu tudi ni bilo nobenih ostankov glinastega ometa in sploh ničesar od tedaj običajnega hišnega inventarja. Poleg maloštevilnih drobcov oglja in živalskih kosti (drobnice, jelena, miši, prašiča in goveda) so bili najdeni le še zaobljena konica nekega železnega predmeta in kos preluknjane ploščice ter upognjen okov iz bronaste pločevine (*sl.* 11: 8–10).

Prostor med vzhodno fronto obzidja in vrsto kamnov, zloženih v več legah (SE 17) ob njej, je zapolnjeval raznolik in bolj ali manj zaobljen kamninski material, najverjetneje morenski z močno prevladujočimi kosi apnenca (SE 18, *sl.* 10). Enako je bilo polnilo (SE 20) med to vmesno vrsto kamnov in domnevno zahodno fronto obzidja (SE 19 in 22), ki jo v zgornjem delu slutimo v stolpičasto naloženih manjših kamnih, proti dnu pa v velikih in bolj zaobljenih blokih apnenca (prim. *sl.* 9 zgoraj in *sl.* 10).

Ob tem se postavlja vprašanje stratigrafskih odnosov med njimi. Razdalja med vzhodno fronto (SE 15) in vmesno linijo kamnov (SE 17) meri okoli en meter. Približno toliko je bila široka kamnita ograda, zgrajena na podoben način, ki je bila odkrita zadaj za železnodobno hišo 30 na vzhodnem robu naselja (Svoljšak, Dular 2016: 202–203, *sl.* 201 in 202); njen potek v smeri sever–jug pa se navezuje na greben, kjer smo izkopali sondo (Dular, Tecco Hvala 2018: 12, *sl.* 3). Razpon med vzhodno (SE 15) in domnevno zahodno fronto obzidja (SE 19 in 22) pa znaša približno tri metre, tolikšno debelino je imelo železno-

dobno obzidje na Sv. Katarini nad Solkanom (Svoljšak 1990: 38–42, sl. 6–8; Svolfšak 2005: 660–662, sl. 3 in 4). Podobno kažejo profili, izmerjeni z georadarsko metodo višje na grebenu, v razdalji 60 m zračne črte od sonde (prim. sl. 1 in 4). Po drugi strani je primerljivo sliko obzidja, ki so ga sestavljali trije zidovi, razkrila arheološka sonda leta 1994 na Gradišču v Tomaju na Komenškem Krasu, in sicer v drugi fazi gradnje, opredeljeni v starejšo železno dobo (Bratina 2021: 380–382, sl. 3 in 4).

Glede na te primerjave lahko v sondi odkrite ostanke kamnite konstrukcije s precejšnjo gotovostjo opredelimo kot obzidje železnodobnega naselja na Mostu na Soči. Toda do njegovih temeljev nismo prišli, ker se je med izkopavanjem kamenje rušilo in s tem ogrožalo varnost (sl. 10), pa tudi vse večja globina je onemogočala ročni izmet kamninskih blokov (velikih tudi 70 × 30 × 40 cm); dodatno težavo sta predstavljala količina in odlaganje izkopanega materiala zaradi nagnjenega terena, zato smo z izkopom prenehali. Po rezultatih meritev, ki jih prikazujeta georadarska profila (sl. 4), je kamnita gmota segala do globine 3 m, potemtakem bi morali arheološko sondo poglobiti vsaj še za en meter.

Ker nismo prišli do naravne osnove, ne moremo natančno pojasniti, na kakšno podlago je bilo obzidje postavljeno in ali imamo opraviti z enim, večkrat popravljenim oziroma dograjenim obzidjem ali z dvema fazama utrjevanja. Če sklepamo po georadarskih profilih (sl. 4), je bilo okoli 3 m široko obzidje postavljeno na plast razmeroma homogenega drobnozrnatega materiala brez večjih kamninskih kosov, domnevno enako po sestavi, kot je greben oziroma nasip (SE 8). Vanj je bil najprej narejen vkop, ob njegovo steno pa so bili v več legah zloženi kamni (sl. 8–10). Obzidje je bilo zgrajeno na način suhega zidu, tako kot drenažni zidovi ob železnodobnih hišah v tej naselbini in kot druga prazgodovinska obzidja v sosednjih regijah. Za gradnjo zunanje in notranje fronte so uporabili večje in bolj ploščate kamne, vmesni prostor pa zapolnili s kamnitim drobirjem. Vrsto bolj ploščatih kamnov (SE 17) med vzhodno in zahodno fronto pa bi si lahko razlagali kot dodatno utrditev. Zahodna fronta obzidja (SE 19) se je na tem mestu deloma zrušila, ruševine (SE 21) pa so spolzele po nagnjenem zahodnem boku grebena, kar bi lahko razbrali tudi iz sl. 3. Kasnejše popravilo oziroma dograditev zahodne fronte je mogoče prepoznati v njenem zgornjem delu (SE 22). V razvalino obzidja (SE 7) pa sta bili v novejšem času vkopani dve okrogli jami (SE 25 in SE 27). Na vrhu sta vse strukture, odkrite na območju sonde, prekrivala zemljen humus (SE 2) in travnata ruša (SE 1).

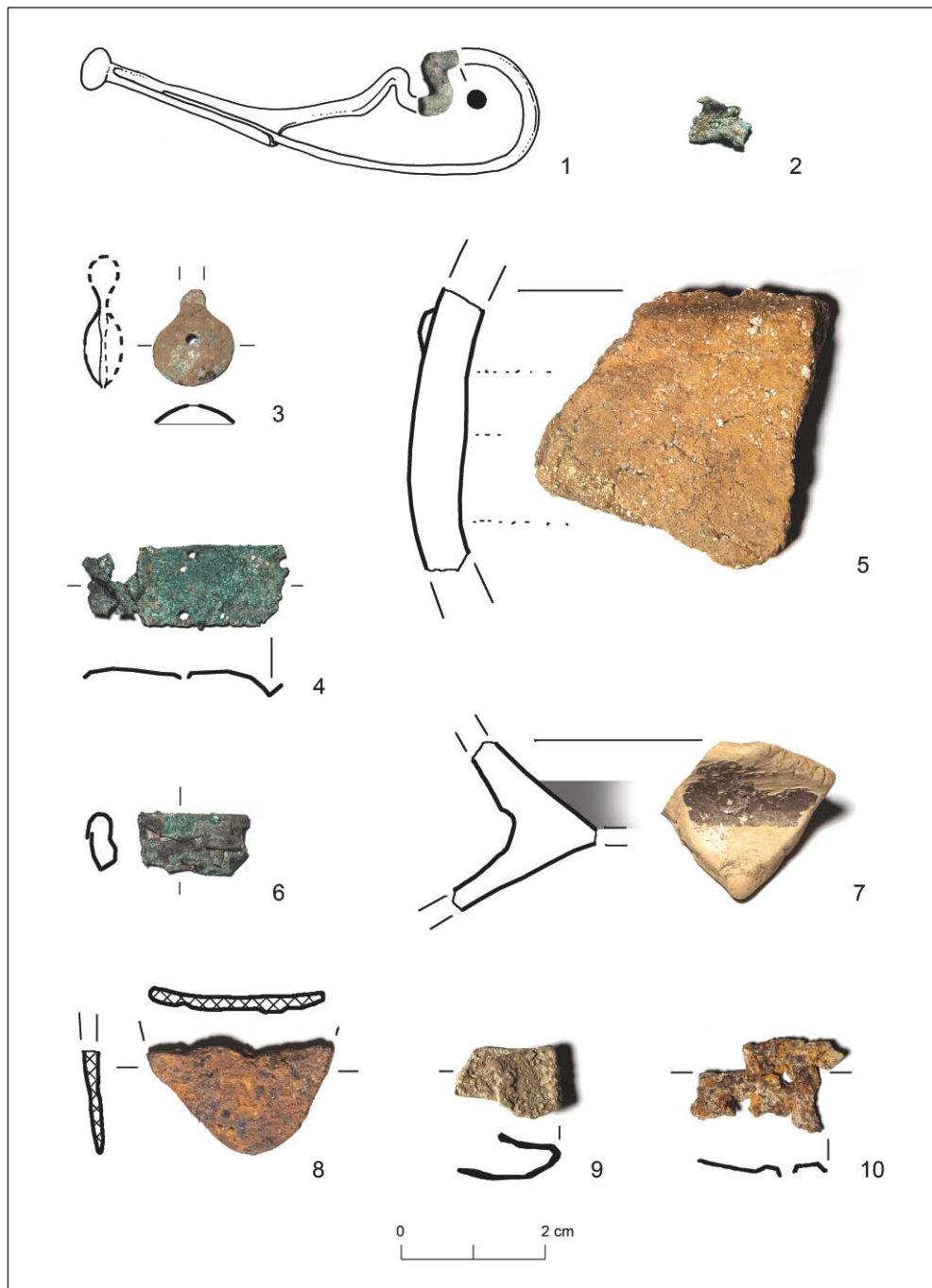
Drobne najdbe iz sonde

K razumevanju, kdaj in kaj se je na tem območju v preteklosti dogajalo, nam lahko pomagajo tudi predvsem drobne najdbe. Za časovno opredelitev sta najzgovornejša košček bronaste kačaste fibule (PN 12/kv. B1, *sl.* 11: 1) ter polovica obeska iz bronaste pločevine kalotaste oblike z luknjico v sredini in odlomljeno zanko (PN 14/kv. A1/B1, *sl.* 11: 3), ki sta bila najdena v žganinski plasti (SE 3) na vzhodnem delu sonde (*sl.* 7). V Posočju so se take fibule za spenjanje oblačil uporabljale predvsem v 6. stol. pr. n. št. (v fazi Sv. Lucija IIa po lokalni kronologiji), kot pričajo grobni sestavi iz nekropole na levem bregu Idrijce (Tecco Hvala 2014: 131–133, 148–149, *sl.* 4: IVa, karta 7); dva primerka sta se ohranila tudi v železnodobnih hišah 8 in 14 (Svoljšak, Dular 2016: 84, 111, T. 29: 8; 36: 1).

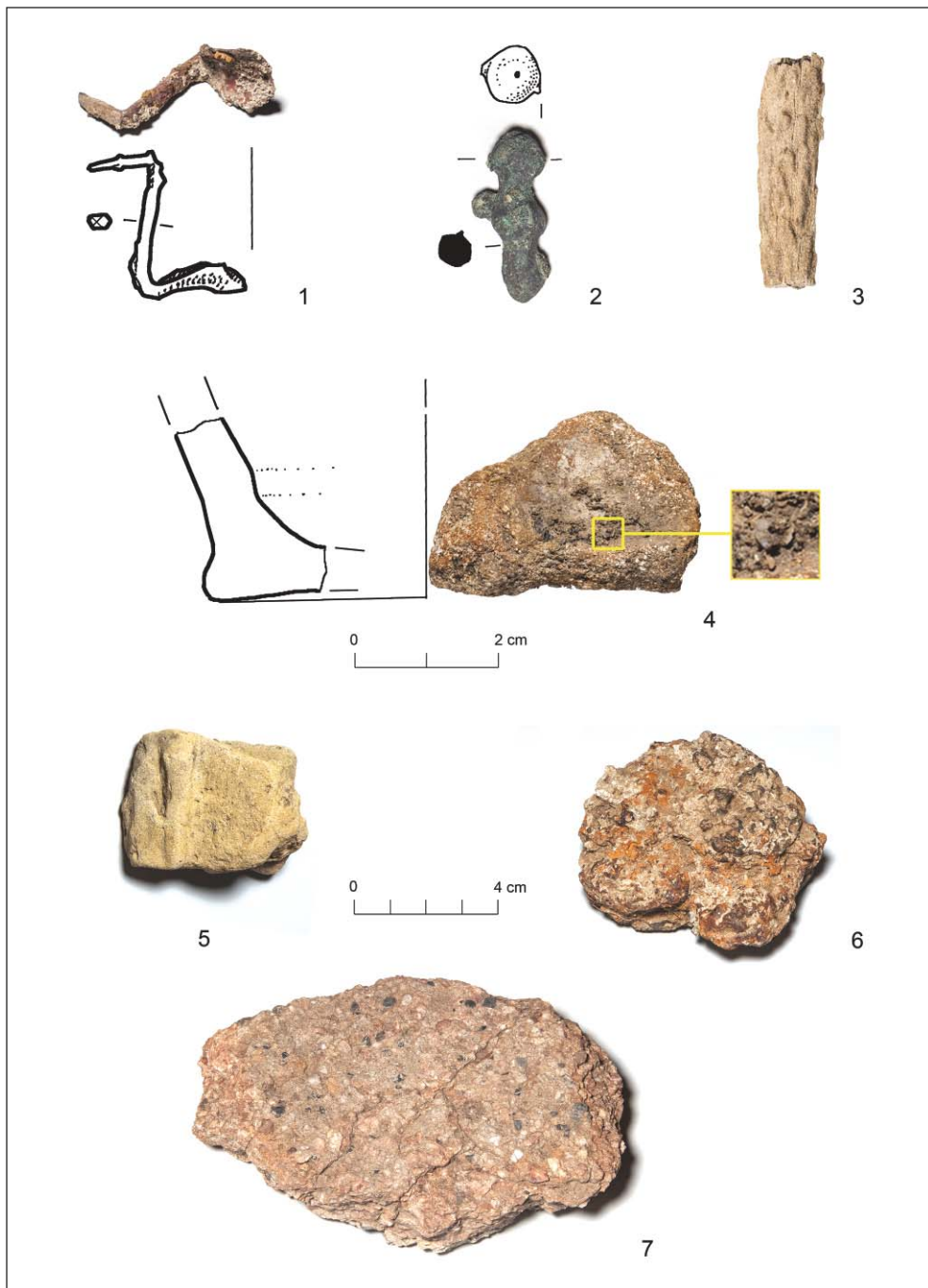
Kalotasti dvodelni obeski iz bronaste pločevine z luknjico za zakovico v sredini so znani z vzhodnega dela Padske nižine (največ z območja Este) in iz vzhodnih Alp (Warneke 1999: 37–43, *sl.* 11–14; Zamboni 2018: 132, 184, Fig. 76: 3.4; 105: 9); v nekaterih primerih so bili nanizani na ogrlico izmenjaje s cevastimi členi ali obešeni na fibulo, datirani pa so v čas od konca 7. do 4. stol. pr. n. št. Na Mostu na Soči je nekaj podobnih obeskov ohranjenih med prdatki grobov z začetka 6. stol. pr. n. št. (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985: T. 200: B3; 209: F4; 231: E). Polovica takega obeska pa je prilepljena skupaj z ostanki taline na notranjo steno livarske posodice (PN 9/kv. B2, *sl.* 12: 4) iz iste žganinske plasti v vzhodnem delu sonde, kjer je bilo najdenih še več koščkov raznih bronastih predmetov (PN 5/kv. B1, *sl.* 11: 2; PN 8/kv. B1, *sl.* 11: 6; PN 10/kv. B2, *sl.* 11: 4).

V ta čas lahko opredelimo tudi rdečerjavo žgane lončene črepinje iz drobnozrnate gline s primesmi peska (npr. SN 10/kv. A2, *sl.* 11: 5), saj so po sestavi gline, načinu žganja in okrasu vodoravnih reber primerljive s hišnim posodjem iz tukajšnje železnodobne naselbine (prim. Svolojšak, Dular 2016: T. 8: 11; 43: 12; 66: 11; 71: 10, 11 idr.). Po fini izdelavi iz prečiščene rumene gline s črno-rjavim premazom na zunanji in notranji steni odstopa delček ostenja in noge posode (SN 13/kv. B1–B2, *sl.* 11: 7), najden v isti žganinski plasti na vzhodnem delu sonde. Ohranjeni del je premajhen, da bi lahko slutili, kakšno obliko je imela posoda, lahko pa bi ugibali, da je bila morda uvožena z juga Apeninskega polotoka, saj so izdelki iz tamkajšnjih delavnic v 6. stol. pr. n. št. znani v severnem jadranskem zaledju (glej Grahek 2018: 286–290).

Kazalnike dejavnosti na tem delu zunaj nasipa in obzidja bi lahko videli v livarski žlički (PN 3/kv. B1; *sl.* 12: 1), bronastem polizdelku najbrž večglave igle z vidnim livnim šivom in čepkom na mestu vlijanja (PN 6/kv. B1; *sl.* 12: 2), v ostanku žlindre (PN 11/kv. A1; *sl.* 12: 6), kosu peščenjaka z obdelano površino, ki bi lahko bil odlomek kalupa (SN 5/kv. A1, *sl.* 12: 5), pa tudi v kosu žrmelj iz

Slika 11: Najdbe iz žganinske plasti v vzhodnem delu (1–7) in kamnite groblje na zahodnem delu sonde (8–10) (foto: Matija Lukič).

Slika 12: Delovni pripomočki iz žganinske plasti v vzhodnem delu sonde (foto: Matija Lukić).

kremenovega konglomerata (PN 7/kv. B2; *sl.* 12: 7) in obdelani rogovini (kv. B1; *sl.* 12: 3). Podobne najdbe zasledimo v »livarski delavnici« in drugih hišah v tukajšnji železnodobni naselbini (prim. Svoljšak, Dular 2016: *sl.* 113; T. 24: 9, 14).

V drobnozrnatem nasipu (SE 8) v osrednjem delu sonde (kv. A3–B5), kot že omenjeno, najdb ni bilo, zelo redke so bile v groblji kamenja v zahodnem delu sonde, zgolj dva koščka pločevine (SN 12/kv. B9, PN 15 in PN 17/kv. A8, *sl.* 11: 8–10), ki niso izpovedne. Potrditev za sočasnost teh najdb s tistimi z vzhodnega dela sonde bosta morda dali radiokarbonska analiza vzorcev oglja in živalske kosti ter analiza kemijske sestave kovinskih predmetov.

Čeprav z izkopom nismo prišli do dna kamnite groblje, so podatki, ki smo jih pridobili, po našem mnenju dovolj prepričljivi, da lahko v zahodnem delu arheološke sonde prepoznamo ostanke kamnitega obzidja, v vzhodnem delu pa delovno območje iz 6. stol. pr. n. št., verjetno povezano z metalurškimi procesi.

Zaključki

Dvom, ali je morda bilo obzidje z vzhodne, zunanje strani dodatno utrjeno z nasipavanjem, ostaja glede na sestavo grebena/nasipa, ki izključuje starejše ledeniške rečne sedimente, v katere bi lahko bilo obzidje vkopano. Z drugimi besedami gre za lokalne sedimente ledeniškega izvora, ki so bili antropogeno in/ali koluvialno preloženi. Koluvialni procesi so se glede na pobočni položaj gotovo odvijali še po izgradnji obzidja, zato je lahko material ob zunanji strani obzidja mlajši od samega obzidja. Na lidarskem posnetku jasno viden manjši greben/nasip preko morene v smeri sever–jug (*sl.* 1: A in C) deluje glede na morfološko izraženost kot antropogena tvorba, saj takšne grebenske oblike, ki poteka preko morenskega grebena v podlagi, ne moremo pojasniti z naravnimi procesi, zato po vsem tem sklepamo, da gre za ostanke obrambnega sistema prazgodovinskega naselja. Vendar bi z arheološkega vidika ta greben/nasip težko razložili kot delo človeških rok, ker je bil vanj za postavitve obzidja predhodno narejen vkop, kot je mogoče razbrati iz *sl.* 8 in 9, in ker v tem nasipu (SE 8) ni bilo kulturnih ostankov.

Navkljub vsem še vedno odprtim vprašanjem lahko zaključimo, da je bilo prazgodovinsko obzidje zgrajeno na morenskem grebenu Soškega ledenika, ki poteka približno v smeri vzhod–zahod severno in severovzhodno od naselja Most na Soči (*sl.* 2 spodaj: morenski greben). Kamninski material v sestavi prazgodovinskega obzidja predstavlja zbir različkov klastov z višjeležeče morene z izjemno količino nesprijetega, za pridobivanje in gradnjo ustreznega materiala, ki je bil na voljo v neposredni bližini. Glede na povezavo z more-

nami na Modrejcah bi lahko bil morenski greben iz zadnjega poledenitvenega viška (Jamšek Rupnik, Žebre, Monegato 2020).

Odkritje obzidja pa nikakor ne izpodbija izvirne hipoteze Draga Svolfjšaka o »varovalnem obroču« (Svolfjšak 1986), le da sočasnost teh utrd, z izjemo Sv. Katarine nad Solkanom (Svolfjšak 1990; Svolfjšak 2005), še ni bila arheološko dokazana. Celo prav verjetna se zdi s pogledom na podobne domneve o obrambnih sistemih v pozni starejši železni dobi pri sosednjih skupnostih na Notranjskem (Teržan, Turk 2021: 466, 469, sl. 13) in Dolenjskem (Tecco Hvala, Škvor Jernejčič 2017: 129–130, sl. 99).

Da je imela železnodobna naselbina na Mostu na Soči »prave urbanistične nastavke«, kot je zapisal Svolfjšak (2018: 170), pa utrdjena konstrukcija samo še potrjuje, saj je gradnja tako mogočnega obzidja pomenila izjemen vložek dela in organizacijski podvig za tukajšnjo skupnost ter izkazovanje njene moči.

Zahvala

Predstavljene raziskave na Mostu na Soči v letih 2020 in 2021 so potekale v okviru projekta Na stiku med Alpami in Mediteranom – kontinuiteta in prelomnice (J6-1802), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Za izkazano pomoč pri razumevanju geomorfologije in sestave kvartarnih sedimentov na ožjem in širšem območju ter pri geološki razlagi podatkov, pridobljenih z arheološkimi izkopavanji, kar zadeva verjetnih mehanizmov transporta materiala, se najlepše zahvaljujeva Petri Jamšek Rupnik (Geološki zavod Slovenije).

Za sodelovanje pri arheološkem sondiranju gre zahvala Davorju Pečarju in Juretu Luketi (oba Skupina Stik) ter študentoma arheologije Ani Tuljak in Domnu Pernetu pa tudi Gašperju Čopiju za občasno pomoč, predvsem pa Eleni Leghissa (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo), ki je skrbela za izvedbo in vodila dokumentacijo. Izkopavanja so potekala pod konservatorskim nadzorom Patricije Bratina (ZVKDS, Nova Gorica) in v sodelovanju z Miho Mlinarjem, kustosom Tolminskega muzeja.

Drobne najdbe je fotografiral Matija Lukić (Skupina Stik), risarsko jih je dopolnila Tamara Korošec, slikovno gradivo je grafično obdelal Drago Valoh, analizo živalskih ostankov pa je opravil Borut Toškan (vsi trije sodelavci Inštituta za arheologijo ZRC SAZU). Vsem skupaj pristrčna hvala.

A največja zahvala gre slavljencu Dragu Svolfjšaku za odkrivanje sledi iz arheoloških dob v Posočju in utiranje poti nadaljnjemu raziskovanju.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Bavec, M., S. M. Tulaczyk, Sh. A. Mahanb, G. M. Stock 2004: Late Quaternary glaciation of the Upper Soča River Region (Southern Julian Alps, NW Slovenia). V: *Sedimentary Geology*, št. 165, 265–283.

Bratina, P. 2021: Gradišča Komenskega Krasa v starejši železni dobi / Hillforts of the Komen Karst in the Early Iron Age. V: *Arheološki vestnik*, št. 72, 377–417.

Dular, J., S. Tecco Hvala 2018: Most na Soči v železni dobi / Most na Soči in the Iron Age. V: *Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age settlement at Most na Soči. Treatises*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 34. Ljubljana: Založba ZRC, 9–145.

Gabrovec, S. 1999: 50 Jahre Archäologie der älteren Eisenzeit in Slowenien / 50 let arheologije starejše železne dobe v Sloveniji. V: *Arheološki vestnik*, št. 50, 145–188.

Grahek, L. 2018: Naselbinska keramika z Mosta na Soči / Pottery from the settlement at Most na Soči. V: *Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age settlement at Most na Soči. Treatises*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 34. Ljubljana: Založba ZRC, 249–306.

Jamšek Rupnik, P., M. Žebre, G. Monegato 2020: Late Quaternary evolution of the sedimentary environment in Modrejce near Most na Soči (Soča Valley, Julian Alps). V: *Geologija*, št. 63/2, 295–309.

Jol, H. M. 1995: Ground penetrating radar antennae frequencies and transmitter powers compared for penetration depth, resolution and reflection continuity. V: *Geophysical prospecting*, št. 43, 693–709.

Marchesetti, C. 1893: Scavi nella necropoli di S. Lucia presso Tolmino 1885–1892. V: *Bollettino della Società Adriatica di scienze naturali*, št. 15. Trieste: Civici Musei di Storia ed Arte, 1–336.

Marchesetti, C. 1903: *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*. Trieste: Museo Civico di Storia Naturale.

Mlinar, M. 2018: Starejšeželeznodobna naselja v Posočju in njihovi obrambni sistemi. V: D. Vončina (ur.), *Gradišča v zahodni in osrednji Sloveniji. Zbornik s posvetovanja o gradiščih, Pivka, 24. maja 2017*. Gorjansko: Zavod Krasen Kras, 48–61.

Mušič, B. 1999: Geophysical prospecting in Slovenia: an overview with some observations related to the natural environment. V: *Arheološki vestnik*, št. 50, 349–405.

Svoljšak, D. 1986: Most na Soči in njegovi obrambni sistemi. V: *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije*. Materiali, št. 22, 50–54.

Svoljšak, D. 1990: Sv. Katarina nad Novo Gorico. Arheološka podoba. V: *Goriški letnik*, št. 17, 33–55.

Svoljšak, D. 2001: Zametki urbanizma v železnodobni naselbini na Mostu na Soči. V: *Arheološki vestnik*, št. 52, 131–138.

Svoljšak, D. 2005: L'insediamento fortificato d'altura di Sv. Katarina sopra Nova Gorica. Un castelliere di tipo isontino. V: G. Bandelli, E. Montagnari Kokelj (ur.), *Carlo Marchesetti e i castellieri, 1903-2003. Atti del Convegno internazionale di studi, Castello di Duino (Trieste), 14-15 novembre 2003*. Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, Ser. 2, vol. 9. Trieste: Editreg, 9–145.

Svoljšak, D. 2014: Lončarjeva delavnica ob »obrotni poti« v železnodobni naselbini na Mostu na Soči. V: S. Tecco Hvala (ur.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 30. Ljubljana: Založba ZRC, 287–295.

Svoljšak, D. 2018: Posoško železnodobno stavbarstvo / Iron Age architecture in Posočje. V: *Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age settlement at Most na Soči. Treatises*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 34. Ljubljana: Založba ZRC, 167–194.

Svoljšak, D., J. Dular 2016: *Železnodobno naselje Most na Soči. Gradbeni izvidi in najdbe / The Iron Age settlement at Most na Soči. Settlement structures and small finds*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 33. Ljubljana: Založba ZRC.

Šifrer, M. 1965: *Kvartarni razvoj doline Soče med Tolminom in Ročinjem*. Ljubljana: Inštitut za geografijo, SAZU.

Šifrer, M. 1983: Poglavitne značilnosti reliefa v bližnjem in širšem zaledju Mosta na Soči / Grundzüge des Reliefs des näheren und weiteren hinterlandes von Most na Soči. V: S. Gabrovec, D. Svoljšak, *Most na Soči (S. Lucia) I. Zgodovina raziskovanj in topografija / Storia delle ricerche e topografia*. Katalogi in monografije, št. 22. Ljubljana: Narodni muzej, 61–69.

Tecco Hvala, S. 2014: Kačaste fibule z območja Slovenije / Serpentine fibulae from Slovenia. V: *Arheološki vestnik*, št. 65, 123–186.

Tecco Hvala, S., B. Škvor Jernejčič 2017: Kulturna in družbena identiteta. V: S. Tecco Hvala, *Molnik pri Ljubljani v železni dobi*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, št. 36. Ljubljana: Založba ZRC, 125–130.

Teržan, B., P. Turk 2021: Železnodobni stolp na Ostrem vrhu in severne kraške zapore / The Iron Age tower atop Ostri vrh and the barriers of the northern Kras (Karst). V: *Arheološki vestnik*, št. 72, 453–477.

Teržan, B., F. Lo Schiavo, N. Trampuž-Orel 1984–1985: *Most na Soči (S. Lucia). Szombathyjeva izkopavanja / Die Ausgrabungen von J. Szombathy*. V: Katalogi in monografije, št. 23/1–2. Ljubljana: Narodni muzej.

Warneke, Th. F. 1999: *Hallstatt- und frühlatènezeitlicher Anhängererschmuck. Studien zu Metallanhängern des 8.–5. Jahrhunderts v. Chr. zwischen Main und Po*. Internationale Archäologie, št. 50. Rahden/Westf.: M. Leidorf.

Zamboni, L. 2018: *Sepulture arcaiche della pianura emiliana: il riconoscimento di una società di frontiera*. Roma: Quasar.